

Mund Katalin:

Racionalizált spiritualitás: a csodakeresés formái egy deszakralizált világban

A tudomány képezi világgépünk alapját, ám paradox módon, a csodákat nem tudta száműzni kultúránkából. A csoda keresésének racionális világunkban az alábbi típusait különböztethetjük meg: 1. A hagyományos vallásosság, amely élesen különválasztja a csodát a tudománytól, s mindkettőt a maga univerzumán belül értelmezi. 2. Azok a (főként nem-keresztény) új vallási mozgalmak, amelyek a csodát a modern lélektan hatására a psziché belső tereiben keresik. 3. A különböző „alternatív tudományok” képviselői, akik a tudományokból kiszorult eszmékben, paradigmákban, tiltott találmányokban, stb. találják meg a csodát, miáltal is „tudományuk” okkult tudásként jelenik meg. 4. A megmagyarázhatatlant, a misztikumot kereső természettudósok, akik a tudomány keretein belül, annak elfogadott eszközeivel dolgoznak. Jelen írás elsősorban a (nem keresztény) új vallási mozgalmakban, illetve a New Age nevével összegzett irányzatokban megjelenő csoda kérdésével kíván foglalkozni. Pontosabban azzal a kérdéssel megjelenik-e a csoda, és ha igen, akkor mi módon.

A „New Age” kifejezés számos ezoterikus, metafizikai és keleti vallási elemet, gyakorlatot és irányzatot foglal magában, melyeket nem lehet és nem is érdemes kategorizálni.¹ Ezeket a nem keresztény új vallási mozgalmakat ugyanis többek között éppen az különbözteti meg a hagyományos vallásosságtól, történelmi egyházaktól, tradicionális spirituális formáktól, hogy bennük az egyes eszme- és hitrendszerek határai jóval összemósódottabbak. Magyarán azt mondhatjuk, hogy aki hisz az asztrológiában, az nagy valószínűséggel elfogadja a buddhista tanításokat vagy az indián hagyományokat éppúgy, mint a druida papok (elképzelt) ősi misztériumait is, annak ellenére, hogy ezek az eszmék és kultuszok a legkülönbélebb kulturális környezetből származnak. Ebben a típusú vallásosságban voltaképpen az individualitás játszik domináns szerepet, itt az egyén szükségleteinek, igényeinek megfelelően válogatja össze hitét a „vallási piac” számos eleméből. A megunt tanításokat elhagyja, újakat vesz helyettük, mondhatni ez a vallásosság erősen fogyasztói jellegű.² Ám e sokszínűség ellenére ezek a különféle újkultista irányzatok egy dologban megegyeznek, ugyanis egy igen figyelemre méltó paradoxon jellemző rájuk: Bár elvileg vallási mozgalmak, a spiritualizmus majd minden jellegzetességével, ám emellett korunk modern tudományosságának, pontosabban a tudományos-technikai kultúrájának és világgépnek számos elemét is magukba építették, illetve építik folyamatosan. Beszédmódjuk, szó és eszköz használatuk, rítusaikban és napi gyakorlatukban megnyilvánuló külsőségeik, valamint világgépük számos lényeges eleme még az eredetileg valóban ősi tanításokat, irányzatokat, kultuszokat is ízig-vérig modern, nyugati és városi jelenségekké változtatják.

Közhely, hogy a tudomány „korunk vallása”. Ne is használjuk ezt a toposzt. Fogalmazzunk inkább így: a tudomány világgépünk alapja, illetve világgépe az uralkodó világgép, amely zsarnoki módon iktat ki, avagy formál át a saját képére minden más világgépet, értéket, ideológiát, szemléletmódot. Az okkultizmus - de általában a spiritualitás - számára a legitimitációt csak a tudomány, ez a megfellebbezhetetlen, az egész kultúránkra ráterpeszkedő, kizárólagos tudásformaként érvényesülő szellemi hatalom adhatja meg. A tudománynak való valamiféle behódolás, a hozzá való idomulás nélkül minden világgép és

¹ A New Age-ről magyarul lásd pl.: Lugosi 1998; Gál 1994. Valamint Barker 1992; Campbell 1982; Melton 1987, 1990, 1993.

² Jelen sorok írója személyesen ismer számos olyan „hívőt”, akik pár év leforgása alatt legalább féltucatnyi ilyen irányzatot, módszert, kultuszt stb. próbált ki. Mindegyiket teljes hittel és odaadással, mindenkor újabb és újabb „szellemi megközelítésekre”, és persze ezek révén nyert érdekességekre és élményekre vágyva.

tudásforma léte illegitim lét. Nos, elsősorban is ebben keresendő az „alternatív világképek” olykor elképesztő formákat öltő „tudományossága”.

De van ennek a „tudományosságnak” egy másik oka is. Mivel ezeknek a mozgalmaknak, illetve irányzatoknak nincs - s a fent említett sokszínűségükből kifolyólag voltaképpen nem is lehet - egy átfogó „paradigmájuk”, azaz valamiféle meghatározott keretük, dogmatikájuk stb., amelyben az egyes hitelemek meghatározott struktúrába rendeződhetnek, így ezt a funkciót az éppen uralkodó tudományos-technikai világkép fogja betölteni. Annál is inkább, mert az ezekhez az irányzatokhoz csatlakozó, azokkal szimpatizáló emberek zömében ateista családokból kerülnek ki, vagy legalábbis olyan családokból, ahol a hagyományos vallások szerepe erősen meggyengült. Így viszont az a világkép, amelyben felnevelkedtek, lényegében nem más, mint az uralkodó világkép, s az ezoterikával voltaképpen ezt a világképet emelik spirituális síkra. Egy világképet egyébként amúgy sem könnyen cserél le az ember, legfeljebb abban az esetben, ha az új világkép legalább annyira „működőképes”, azaz legalább annyira átfogó, az abban hívő, azzal azonosuló számára bizonyosságot nyújtó, mint a megelőző. Az új vallási mozgalmak ezoterikusainak tudományoskodása, illetőleg a scientizmussal való kokettálásuk tehát ebből a szempontból is teljesen érthető mozzanat, hiszen éppen ez jelenti világképük alternatíva voltát a hagyományos vallásossággal szemben - amivel neveltetésüknél fogva amúgy is szemben álltak. Ezért pedig minden ponton, minden vonásukban igyekeznek a lehető legmodernebbek lenni. Ironikus módon ez azokra az irányzatokra is érvényes, amelyek pedig ideológiájukat tekintve explicit módon szembehelyezkednek a modernséggel, s vele a tudományossággal is. Így pl. még a Krisnások is más bolygókra történő utazásokról beszélnek a meditáció kapcsán, noha irányzatuk mind dogmáikat, mind pedig életmódjukat tekintve kifejezetten archaizáló.³ *„Ahogy az Amerikába készülő ember különböző könyvekből szerezhet felvilágosítást úticéljáról, úgy a Veda irodalom hasonlóképpen a lelki bolygókról nyújt információt. Egy jögi az összes ilyen leírást ismeri, ezért kívánsága szerint, akármelyik bolygóra úrhajó nélkül eljuthat. A mai úrutazás nem a legjobb módszer más bolygók elérésére. Sok idő, erőfeszítés és pénzpocsékolás(...) Az anyagi világegyetemen túlra azonban lehetetlen mechanikai úton eljutni. A felsőbb (magasabb életszínvonalú) bolygókat elérő, általánosan elfogadott módszert meditációs jógának vagy gjána jógának nevezik.”*⁴

Mielőtt azonban ezekbe a kérdésekbe mélyebben belemerülnénk, az esetleges félreértések elkerülése végett (még egyszer) hangsúlyozni szeretnék egy igen lényeges kérdést: Az okkultizmus, illetőleg „modern ezotéria” alatt a XVIII. század végétől, a XIX. század elejétől megjelenő, zömében áltudományos, erőteljesen spirituális tartalmú eszmerendszereket, illetve ezek szubkulturális megjelenését értem. Amit az „okkult” fogalma ma, a mi kultúránkban jelent. Merthogy némi zavart okozhat a fejekben ama tény, hogy az okkult filozófia, illetőleg okkult tudás a XVIII. század előtt (de még részben a század folyamán is) az akkori „komoly” tudománytól teljességgel elválaszthatatlan. Most tehát arról a modern okkultizmusról, avagy: újokkultizmusról, ezoterikáról, stb. van szó, amely a mi kultúránkban a tudománytól elválasztott és kulturálisan perifériára szorított jelenség, ám amelynek érdekességét mégis éppen a modern tudományhoz való sajátos viszonya adja.

Tudomány és misztika keveredésének ugyanakkor a tudomány berkeiben is tanúi lehetünk: köztudott, hogy olykor egészen fantasztikusnak tűnő elképzelések komoly tudósok agyából pattantak elő pl. a kvantummechanika filozófiai konklúzióiként. Wigner Jenő kétféle valóságról beszél, Everett multiverzumokról, azaz egymással párhuzamos valóságokról, illetve folytonosan szaporodó-burjánzó alternatív világokról, Wheeler pedig a múlt

³ A magyarországi Krisnásokról, ill. az irányzatról általában lásd: Kamarás 1998.

⁴ Prabhupáda: 32.

megváltoztathatóságának lehetőségéről. S mindezt ugyanannak a megmagyarázhatatlan jelenségnek, a kvantummérések paradoxonjának (az ún. "Schrödinger macskája-elv") kapcsán. De végső soron mindazok az elméletek és kutatások is ide sorolhatók, amelyek eredetileg valóságos tudományos problémákból indulnak ki, ám a tudományos eszméket egy idő után mindig valamiféle misztikus teológiai konklúzióikra futtatják ki. Értendőek ezalatt mindazok, akik kurrens tudományos módszerekkel, vagy népszerűbb tudományos elméletekkel akarnak a tudományra már nem igen tartozó eszméket és elképzeléseket aládúcolni - azaz voltaképpen a tudomány segítségével a misztikumnak *ideológiai alátámasztást* adni. Ide tartoznak például az antropikus elv teológus kutatói (és egyben teológus felhasználói), vagy Isten létének, az ember különlegességének és egyedülálló voltának kozmológiai bizonyítékait gyűjtögető tudósok.⁵ Mindazonáltal, hangsúlyozni szeretném, hogy most nem ezekről, a komoly tudomány keretein belül megjelenő csodás elemekről kívánok írni, jóllehet ez sem érdektelen téma.

Az ezoterikus eszmék, okkultista irányzatok tehát, alkalmazkodván korunk elvárásaihoz, magukra öltik a modern technikai-tudományos világkép köntösét. Pontosabban a néprajzban, illetve az antropológiában jól ismert jelenséggel találkozunk itt is: *a kulturális javak leszivárgásával*. Minderről a jelen kontextusban kétféle értelemben is beszélhetünk: Részint a tudományból kivetett dolgok élednek új életre ezekben a mozgalmakban, irányzatokban. Részint pedig a tudományban toponn lévő dolgokat, a legeredményesebb, vagy legalábbis a legismertebb kutatási területeket „gondolják tovább”, terjesztik ki a spirituális területeire.

Nézzük elsőként az első típust, amikor az okkultizmus a hivatalos tudomány által elvetett dolgokat próbálja feleleveníteni és egyben kisajátítani. Ezek a dolgok a maguk idejében valóban a tudomány tárgyai voltak, csak hogy a paradigma időközben megváltozott és a tudományos világ (a tudós közösség) kivetette magából őket. Ide tartoznak egyfelől az ún. „tiltott találmányok”, elavult módszerek és technológiák, vagy olyan egykori találmányok, amelyek nem futottak be karriert. Másfelől ide tartoznak a tudományból kikerült eszmék is, egykori különféle nézetek, hipotézisek, elvetett ötletek, ideák, elképzelések, félbe maradt vagy sikertelen kísérletek, régi paradigmák. Amint ezek a tudomány fősodrából kiesnek, s a periférián találják magukat, nagyon gyakran összetalálkoznak az ezotériával, amely azon mód lecsap rájuk. Ezáltal persze bizonyos spirituális tartalmat (is) kapnak. A tudományos közösség érdeklődését ugyan elveszítik, azonban helyette egy sokkal szélesebb közönség: az érdeklődő dilettánsok szubkultúrái, illetőleg a nem keresztény új vallási mozgalmak bizonyos irányzatainak hívői karolják fel azokat.

Mindazonáltal ebben az esetben sem új jelenségről van szó, a folyamat már az antik világban kimutatható. Jó, s egyben közismert példája ennek az asztrológia. Köztudott, hogy a csillagfejtés az ókori civilizációkban állami intézmények által támogatott „komoly” tudomány volt, a tudományosság minden jellemzőjével, elsősorban is precízen kidolgozott módszertannal, és intézményi háttérrel ellátva.⁶ Eme tudományos rendszerek ismerete, illetve alkalmazása természetesen az adott társadalom elit tagjai - többnyire a papi kaszt - privilégiuma volt, ám ők ebben a kontextusban, illetve az adott kultúrán belül inkább tudósoknak, sőt jól képzett szakembereknek tekinthetők, mintsem mai értelemben vett papoknak. A túl bonyolulttá váló elit tudás azonban idővel egyre formalizáltabbá vált, míg végül kiüresedett, elavult. A bonyolult ábrák, eljárások és képzetek jelentése elhalványult, ismeretlen, ezotikus jelekké, vagyis okkult szimbólumokká váltak. Ezzel az elavult tudás jócskán leegyszerűsödve, lassacskán leszivárgott-lesüllyedt a népi jövendőlkész és mágikus praktikák közé.

⁵ Székely 1997.

⁶ A kérdésről jó kis összefoglalót ad Komoróczy 1995.

Lényegében ugyanez a folyamat jelenik meg az újkorban, közelebbről a XIX-XX. században is, ám ehhez már nincs szükség évezredekre, lejátszódása sokkal gyorsabb, általában néhány (tíz) év. Elfelejtett, elvetett tudományos módszerek foglalkoztatják a századelő polgári szalonjainak okkult érdeklődésű társaságát. Olyan egykori tudományágak, mint a frenológia, vagy olyan valamikor tudományosnak számító módszerek, mint például a delejezés, vagy a mesmerizmus.⁷ Egyébként ez utóbbiak némileg korszerűsödve az újokkultizmusban is tovább élnek, persze más néven: mint fényadás avagy aurafésülés bukkannak fel újra.

Az újokkultisták körében igen népszerű az egyik leghíresebb, utóbb mellőzött európai feltaláló: Nikola Tesla. A XX. század elején élt kutató a rádiótechnika, a robotika, a váltóáramú energetika területén elért tudományos eredményei után állítólag rábukkant a mágnes áram plazmafizikai előállítási módjára.⁸ A különféle - a tudomány által fel nem karolt - felfedezéseket és találmányokat (a magyar olvasóközönség számára) Egely György gyűjtötte össze „Tiltott találmányok” című könyvében, amelyben együtt említi Edisont, a Curie házaspárt a XX. század végi „elnyomott” feltalálókkal.⁹ A konklúzió pedig nyilvánvalóan nem lehet más: Edisont kinevették, amikor az izzólámpát megalkotta, és lám azóta Edison találmánya széles körben elterjedt. Hasonlóképpen nevetnek ma ki számos feltalálót, ám éppen Edison példája mutatja, milyen helytelen is ez. Ezáltal tehát Edison és a többi neves hajdani tudós és feltaláló legitimálja a XX. század mellőzött (ám az ezoterikus berkekben nagy becsben tartott) feltalálóit. Mellesleg Egely nevéhez is fűződnek találmányok. Az egyik legismertebb az ún. „Egely-kerék”, egy olyan műszer, amivel naponta többször is megmérhetjük bioenergia szintünket.

Az, hogy ezek a találmányok, amelyek többnyire egy csapásra megoldanák az emberiség szinte minden problémáját, nem terjedtek el általánosan, nem csupán a kor „szellemi sötétségének”, vagy a tudósok stupiditásának köszönhető az ezoterikusok szerint, hanem elsősorban annak, hogy a tudós társadalom összeszövetkezve a gazdasági érdekekkel nem engedi érvényesülni ezeket a felfedezéseket. Hargitai Károly Egelyvel közösen írt könyvében olvashatjuk a következő sorokat, amelyekből voltaképpen egy klasszikus összeesküvés elmélet körvonalazódik ki.: *"Az energia kicsatoló készülékek minőségileg is új típusú világot teremtenének. Nem hasonlítható egyik szerkezet sem a szokásos találmányokhoz. Ezek a készülékek drasztikusan megváltoztatják korunk gazdasági, politikai és valószínűleg társadalmi struktúráját is, ezért rendkívül erős érdekek fűződnek ahhoz, hogy ne valósulhassanak meg ezek a készülékek."*¹⁰

Tesla vagy más feltaláló való vagy képzelt eredményei, elfeledett elképzelései éppen azért váltak az ezotéria alkotóelemeivé, mert a szellemi élet perifériájára kerültek. A valamilyen szempontból az elit körében népszerűvé vált dolgok (eszmék, divatok, szokások, névadás, stb.) rendszerint előbb-utóbb popularizálódnak, szélesebb rétegekhez, sőt tömegekhez jutnak el, ámde ezalatt jelentős átalakuláson mennek keresztül: alkalmazkodnak az adott közösség addigi világához (szokásaihoz, képzeletéhez). A tudományos eszmék és találmányok esetében ez a jelenség némileg módosul, ti. nem csupán arról van szó, hogy a tudományos elit által kiszelektált, egykor népszerű eszmék leszivárognak a populáris kultúrába és ott új életre kelnek, hanem megerősödésüket éppen periférikusságuknak

⁷ Ennek kapcsán egy érdekesség: Edgar Allan Poe egyik legrémisztőbb novelláját, a tartalmában a delejezésről szóló, stílusában száraz, kvázi "tényközlő leírásként" előadott történetet, a "Monsieur Valdemar kóresete" tényszerű megvilágításban"-t egyesek valódi tudományos cikknek, esettanulmánynak hitték.

⁸ Teslának a filozófia egyes nagy kérdéseit érintő, némileg okkult ízü írásainak egy részét - mintegy avatgard gesztusként - közli a Magyar Műhely 108-109 száma.

⁹ Egely 2000.

¹⁰ Hargitai 1994: 195.

köszönhetik. Tesla vagy Egely marginálisok, ahogyan az okkultizmus is az. Mindkettő marginális, ergo illegitim. És a margón lévők gyakorta hajlamosak megtalálni egymást, főként, ha van valami tartalmi közösségük is. A marginalitás által ezek az eszmék és találmányok tehát illegitimmé váltak, s az illegitimitás révén pedig okkulttá. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ez a „technicizált spiritualitás” önmagát természetesen nem vallásnak vagy mágiának, de még csak nem is okkultizmusnak vagy ezotériának tartja, hanem egyfajta alternatív tudománynak. Tudománynak, azaz legitimnek.

A kulturális leszivárgás másik esete az olyan tudományos tartalmak, elméletek megjelenése a New Age, az ezotéria világában, amelyek a tudományban mind a mai napig elfogadottak, sőt kifejezetten divatosnak számítanak.

Bizonyos ezoterikus könyvek és folyóiratok például csak úgy hemzsegek az olyan illusztrációktól - főként diagramoktól és táblázatoktól - amelyek feltűnő morfológiai hasonlóságot mutatnak valódi tudományos könyvekben szereplő ábrákkal. Érdekletes példáját nyújtja ennek Simon László az „új tudat” létrehozásáról szóló klasszikus ezoterikus tartalmú könyvében található illusztráció (1.-2. Ábra), amelyben a szerző az ún. „tudatfejlődést” hasonlóképpen ábrázolja, mint a kozmológiával foglalkozó szaktudományos és ismeretterjesztő írások a téridő fénykúpot.¹¹ Egyébként ennek kapcsán is megfigyelhető, hogy bizony az okkultizmus sokszor csodálatra méltó fejlődésről, illetőleg adaptációs készségről tesz tanúbizonyságot. Figyelemreméltó jelenség például, hogy a XX. század első felében az ezoterikus könyvek ilyen típusú képeikhez inkább az elektromosságot tárgyaló könyvekből merítettek ihletet. Szépen példázza ezt W. Charonnak, még a harmincas-negyvenes években írott könyve, az „Atlantiszi mágia”.¹² (3. Ábra) A könyvből többek között megtudhatjuk, hogy „a test bizonyos részei úgy viselkednek, mint kondenzátorok, antennák, akkumulátorok. Van biológiai transzformátorunk, spirálberendezésünk s a statikus áramok hol felhasználódnak, hol tudatosan kívül, kisülnek. A fizikából és kémiából ismert összes energiafeleségek állandó körforgása képezi az organizmus életének lényegét.(...) Hatalmas kábelrendszer a gerincoszlop s a legnagyobb generátor a szexuális mirigyrendszer. Földelést a végtagok nyújtanak ha kell...”¹³ Mindez azért lényeges a szerző szerint, mert ezek felhasználásával válunk képessé az „erőátvitelre”, azaz a mágiára. Azóta azonban az elektromosság - némileg ironikusan fogalmazva - már kissé „elavult”, s a komolyabb szellemi háttérrel inkább olyan dolgok szolgáltatják, mint például a kvantummechanika, vagy a modern kozmológia. Ennélfogva tehát, ha az okkult tartalom igazán korszerűnek, s ennél fogva hatásosnak kíván mutatkozni, úgy a korrallal haladva az új tudományos területekről kell beszereznie álcázásának eszközeit, kellékeit.

Hasonlóképpen, ahogyan az elmúlt évszázadban az asztrológia is igen praktikusán beépítette a rendszerébe az újonnan felfedezett bolygókat, méghozzá anélkül, hogy a szisztéma bármiben is sérült volna, a biológia és a fizika (újabb) elméletei is számíthatnak rá, hogy előbb vagy utóbb különféle spirituális tartalmakkal felruházva valamely okkult irányzat szerves részét fogják képezni. A folyamat, ill. jelenség persze messze nem új keletű. Már a XIX. század végén az akkori ezoterikusok is a tudományok akkoriban újnak számító felfedezéseiből merítettek analógiákat. Így a fizikában a mechanika törvényei, a biológiában pedig a darwini evolúció elmélete, valamint a sejtelmélet volt nagy hatással az újítani vágyók képzeletére. A kezdődő teozófia (főként Blawatsky asszony írásai), majd nem sokkal utána a java részt ebből önállósuló Rudolf Steiner-féle antropozófia is előszeretettel ássa bele magát az akkori fizika és biológia bizonyos irányzataiba, és hoz onnan számos elemet: analógiákat,

¹¹ Simon 1994: 52. Vö.: Penrose 1993: 245.

¹² Charon 1990: 227.

¹³ Charon 1990: 222-223.

terminusokat, alapeszméket.¹⁴ A jóga-ászanákat (a jogi szimbolikus jelentéstartalommal bíró test-tartásait) például nem egy szerző a törzsfejlődés egy-egy szintjének szimbolikus megjelenéseként értelmezte.¹⁵

Ahhoz, hogy ezek az irányzatok „önálló tudományként” láttathassák magukat, nem egyszer elismert tudósok igazi tudományos munkásságának uszályába rejtőznek, azaz szinte kisajátítják, sőt talán mondhatjuk: a maguk képerre formálják ezeknek az elméknek az erre alkalmas elképzeléseit.¹⁶ Persze ezek a tudósok olykor maguk is lehetőséget adtak, hogy életművük egyfajta legitimációs kapaszkodó legyen, mivel hogy személy szerint ők sem voltak teljesen mentesek attól a látásmódtól, amit az okkultizmus magáénak vall. Mindenek előtt C. G. Jung életművét és szerepét kell itt megemlíteni. Amikor Jung a különböző álmokat archaikus szimbólumokként értelmezte, akkor voltaképpen az „archaikus” fogalmán keresztül beintegrálta a különféle ősi vallási, szakrális elemeket, mítoszokat egy tudományos tárgyalási univerzumba, azaz lényegében legitimálta ezeket a tartalmakat.¹⁷ A nyugati ezotériához vonzódása mellett nagy teret szentelt bizonyos keleti elemekkel történő foglalatoságnak is. (Így például külön művet írt a mandaláról, sőt e fogalmat kiterjesztette számos nyugati ezoterikus kulturális képződményre, felhasználta a pszichológiában, és ezáltal egyfajta - mára már széles körben elterjedt - jungi terminussá tette azt.)¹⁸ Jung munkássága azért rendkívül fontos, mert végső soron ő volt az, aki révén - sok esetben pusztán a reá történő hivatkozással - legitimálódott az okkultizmus. (A pszichológiára még visszatérek.)

Ám a pszichológia mellett természetesen más tudományágak képviselői is szerephez jutnak: Így a fizikus Fritjof Capra a modern fizikát, főként a kvantummechanikát próbálja analógiába vonni, illetve összegyeztetni az európai ember számára misztikusnak tűnő keleti tanokkal (főként a taoizmussal), s ezen keresztül akarva-akaratlan bevezeti azt a nyugati okkultizmus világába.¹⁹

Capra és mások munkássága olaj a tűzre. Így akárcsak Jung, ezek a maguk szakmájában tanult és képzett emberek is a társadalmi-kulturális legitimáció eszközeivé válnak, az újokkultisták állandó hivatkozási pontjává. Sőt, e folyamat, azaz a tudomány és az ezoterika érintkezése révén még „új műfajok” is születnek. Ahogyan Jung - és nyomában az ezotériával illetőleg az attól elválaszthatatlan keleti tanokkal kacérkodó pszichológusok - munkássága nyomán megjelenik az ezoterikus pszichológia, úgy a Caprához hasonló szerzők nyomán megjelenik a „kvantumhalandzsza” is.²⁰ Ez ama műfaj, amikor is az okkultisták, az ezoterika hívei és művelői kezdenek el a kvantummechanikáról írni - természetesen a saját szemszögükből. Adam McLean például, az alkímia kutatója és egyben annak modern híve, „kvantumtudatosságról” ír az egykori adeptusok „Királyi Művészete” kapcsán.²¹ Mivel a

¹⁴ A teozófia történetéről lásd Cambell 1980, Mills 1987. Magyarországi megjelenéséről érdekes összefoglalót nyújt Tarjányné 2000.

¹⁵ A biológiából vett analógiákra jó példa a magyar Kacszvinszky (1941), amikor a jógát elemzi, és azt több elemében az akkori élettannal, evolúciós elképzelésekkel, stb. hozza össze.

¹⁶ Érzékletes példákat hoz a tudomány és az újokkultizmus, a mágia összefonódására Connor 2000.

¹⁷ Jung 1987, 1999.

¹⁸ Jung 1999. Jung mandala koncepciója egy pszichoterápiás praxis alapjává lett. A mandala készítés máig alkalmazott eljárás az önkifejezés, az önismeret fejlesztésében. Erről lásd: Fincher 1998. A szerző jungiánus pszichológus. Könyve tipikus példája a Jung révén a pszichoterápiában megjelenő keleti bölcséleti és praktikus spirituális elemeknek. Természetesen az eredeti keleti mandalakészítés egészen más jellegű volt és más célokat (elsősorban hagyományos értelemben vett mágikus-vallási célokat) szolgált. Ld. Tucci 1961. Egyébként köztudott, hogy Jung életének különböző szakaszaiban intenzíven foglalkozott a Tao-val, sőt a buddhizmussal és a hinduizmussal is. Erről: Crowley 1998: 79-102. valamint Rosen 1997.

¹⁹ Capra 1990.

²⁰ Egyébként jellemző, hogy az ezoterezált fizika már Jungnál megjelenik, méghozzá a híres szinkronicitás elmélet kapcsán.

²¹ Lásd pl.: <http://www.levity.com/alchemy/quantum.html>

kvantummechanika a tudományos intellektus legmodernebb csúcsproduktuma, aki ezzel foglalkozik, az up to date a szellemben, ám mégis olyasvalami, ami megmagyarázhatatlan jelenségeket prezentál a kultúra felé. S ez utóbbi a legfontosabb: a kvantummechanika az áhított csodát hozza vissza - akaratlanul is.

De korántsem csupán a természettudomány eredményei szivárognak le az okkultisták világába. A bölcsészet elemeit éppúgy fellelhetjük. A történelem tudománnyal rokonítható például a tradicionalisták hitvilága. A tradicionalizmusnak az archaikus magaskultúrák tisztelete és az evolúciós elmélet elutasítása a legfőbb jellemzője. (Voltaképpen elnevezése is erre utal.) Lényegi mondanivalója, hogy létezik egyfajta ősi („aranykori”) léthelyzet, amelynek fő jellemzője a tapasztaló alany uralma a tapasztalati világ felett, amely ennek révén, a miénktől eltérő mágikus valóság világa. E világ maga is az Alany teremtése lévén jött létre. *A történelem pedig nem más, mint ebből az ősi állapotból történő kizuhanás (bukás) folyamata.* E folyamat révén egyre inkább a tapasztalati világ kezd uralkodni a tapasztaló alany (szubjektum) felett. A történelemben minden ekörül forog, minden ennek szimbolikus kifejeződése. Így például az aranykori Alanyt az archaikus magaskultúrákban a szakrális istenkirály képviselte, s a királyság intézményének folyamatos süllyedése, a demokrácia megjelenése ennek a süllyedő, kizuhanó állapotnak a jelei. A tradicionalisták élesen elutasítják a demokráciát, a modernizációt, a köztársasági államformát, a haladás, de még a fejlődés eszméjét, sőt a mindezek alapjául szolgáló objektív valóság fogalmát is. Mitikus történelemszemléletünkben a francia forradalmat a világtörténelem egyik leggyalázatosabb eseményeként, a Harmadik Birodalmat az ősi rend feltámasztására tett kísérletként értékelik. Magyar képviselői elítélik a szabadságharcokat is. László András pl. erről így ír: *„Az 1848-as európai forradalmak és 1848/49-es magyarországi forradalmi lázadásból felségáruló beháborúvá terebélyesedő események – tradicionális szempontból – egyetlen mozzanatukban sem fogadhatók el, és csak a legmesszebbmenő retrospektív elutasítással kezelhetők.”*²² A tömegkultúra és a mennyiségi szemlélet engesztelhetetlen ellenségei. Természetesen a vallásoknak is a legszakralizáltabb formáit tartják a legmagasabbrendűnek. *A tradicionalizmus tiszta formájában voltaképpen radikális jobboldali felfogás, ill. az ókonzervativizmus filozófiai síkra emelt, ezoterizált és szakralizált eszmerendszere.* Benne majdnem minden fordított előjelű értékelést kap, amit a mai nyugati ember szinte megkérdőjelezhetetlen alapértékként tart számon. A tradicionalisták hűvösen tartózkodóak a kereszténységgel szemben. Felfogásuk gnosztikus, mivel a szubjektum általi szellemi önmegvalósítást helyezik a középpontba. Hívei az árja felsőbbrendűség elméletének is, s nem véletlen, hogy egyes képviselői a fasizmussal is kacérokodtak, habár az irányzat legtöbb követője az „árja” fogalmát nem mint faji, hanem mint tudati-etikai kategóriát kezeli. (A tradicionalizmus egyik kulcsfogalma egyébként az árják „boreális hagyománya”. Éppen ezért leginkább a védikus kori indiai (azaz: „ősárja”) hagyományt tartják legtöbbször a vallások között - már csak az ebben megjelenő ősszubjektum kiemelt, uralkodói szerepe miatt is.)²³

A történelemtudomány mellett a nyelvészet leszivárgásának is tekinthető a „déliabos” eredetmítoszokkal való foglalataskodás (pl. sumér-magyar ősrakonság). A sumérok mellett perzsa, egyiptomi, asszír, görög stb.- magyar rokonság is számos hívet tudhat maga mögött, ám a sumer-magyar eredet az, amit mindenki ismer, és mindenki elfogad ezekből a körökből. A sumérok, a sumér nép talánya önmagában is jelképe lehet annak, amit ezen ezoterikus irányzatok mítosza kifejez. A sumér a legősibb civilizált nép az általunk ismert írott

²² László 1995: 180.

²³ A tradicionalistákról lásd Farkas 1998, 2001. A tradicionalizmus legjelentősebb szerzői: Julius Evola, René Guénon, Frithjof Schuon, Titus Burkhardt. Egyesek Eliade-t is ide sorolják. Az irányzat hazai megjelenése Hamvas Béla nevéhez fűződik. Ma élő leghíresebb képviselője Magyarországon a fentebb említett László András.

történelemben, keleti nép, vélhetőleg Perzsiából jött Mezopotámiába, és nyelvének valamint etnogenezisének eredetét máig nem fejtették meg. Nos, ha a sumér helyett itt a magyar szót tesszük be, akkor nagyjából összegezve megkapjuk azt, amit ennek az irányzatnak a hívei a magyarságról alapvetően gondolnak és vallanak.

Ugyanakkor el kell választani a magyar eredetmítosz kérdéskörét az ezotéria ill. az okkultizmus kérdéskörétől. Nem minden híve a délibábos mítoszoknak ezoterikus és okkultista, habár mind gyakrabban válnak azzá. Főként a fiatalok hajlanak az ezotériára, az idősebbek egy határon megállnak. Hisznek a sumer-magyar ősrökonságban, de nem vevők a „szívcsakrára”, vagy a „révülésre”. Azaz minél fiatalabb valaki, annál inkább hajlik az ezoterizálásra.

A „délibábos” eredet kutatás egyenes leszármazottja a középkori etimologizáló nyelvészkedésnek, amely viszont az ó-kori mágikus aitiológiák örököse. Lényegük, hogy a szavak homofon hasonlósága alapján rokonítanak nyelveket és így népeket is. (Pl. a Képes krónika szerint a párizsiak trójaiak voltak, ugyanis Párizst Paris királyfi alapította.) XVI. századtól kezdve a magyar eredetkutatás ezt a módszert használta (akárcsak Európa többi népe, a franciák, a németek vagy bárki más).

Az eredet kutatása egyúttal egy bizonyos fejlődési stádiumot is jelez a nemzeti öntudat kialakulásában. A cigányok például csak a XX. század második felében kezdtek ilyesmivel foglalkozni. Romano Rácz Sándor: Kárpáti cigány-magyar, magyar-kárpáti cigány szótárának bevezetőjében olvashatók például a következő megállapítások: *"Az Ószövetség az Egyiptomban raboskodó hébereknek olyan jellemzőit említi, amelyek félrérthetetlenül cigány voltokra utalnak. "Izrael fiai pedig szaporák valának, szaporodának és sokasodának, és igen-igen elhatalmazának, úgy, hogy megtelék velök az ország. (...) Mert a héber asszonyok nem olyanok, mint az egyiptombeliek: mert azok életerősek; minekelőtte a bába hozzájuk eljutna, már szülnék.(...) Ne adjatok többé polyvát a népnek a téglavetéshez, mint ennek előtte!" Az egyiptomi rabságban sínylődők tehát vályogvetők voltak (...) Igen szapora népség (...) A Sifra, a Puá és a Cippora (Mózes feleségének a neve) tősgyökeres cigány női nevek."*²⁴ És ők is azzal kezdik, amivel minden nép a reformáció idején, így a mi protestáns prédikátoraink is: a Bibliával. Így a magyarok is először a héber rokonságot vizsgálták és ezzel párhuzamosan a zsidó-magyar rokonságot. „Horvát István történész, az Országos Széchenyi Könyvtár őrzője, a pesti egyetemi tanára, 1825-ben megjelent művében (Rajzolatok a Magyar Nép Történetéből) kijelenti, hogy a világ legősibb népe a magyar, s ettől származik minden más nép. »Pözsög a Szentírás mindenféle régi magyar nevektől«, pl. Mózes, Simon, Áron. De akár Ádám, aki mint a neve is mutatja, Ad-ám, ti. almát Évának. Vagy Babilon, ami nem más, mint Babilna, Karthágó pedig Kard-hágó."²⁵

A hivatalos tudomány persze idővel, a modern összehasonlító nyelvészet, a régészet, a történelemtudomány kialakulásával meghaladta, túlnőtte az ilyesféle eredet magyarázatokat. A rendszer viszont lesüllyedt tudásként megmaradt az „alternatív” tudomány berkeiben, s máig virágzik.

Nálunk magyaroknál ugyanakkor mindvégig egy sajátos politikai tartalommal is telítődik: a sérült nemzeti öntudatot jelzi. A XIX. században főként a Habsburg ellenességet. Ti. ennek a mítosznak a lényege, hogy a Habsburgok hivatalos tudósai, bértollnokai voltak azok, akik azért hozták be a finn-ugor származás elméletét, hogy a magyarok dicsőséges múltját egy alantas mültra cseréeljék: A megvetett, primitív, halász-vadász népekkel való

²⁴ Romano 1994. Bevezető tanulmány. Idézi: Szuhay 1995: 334-335.

²⁵ Pusztay 1977: 16.

rokonságra. Később Bobula Ida, rukkol elő a máig népszerű sumer eredettel.²⁶ A sumer-magyar rokonságot aztán hamarosan követte a többi. Újabb és újabb hipotézisek: görög-magyar, angol-magyar, maja-magyar, egyiptomi-magyar, baszk-magyar, sőt (többek között Plessa Elek révén) ufó-magyar rokonság²⁷, és itt már megjelenik a nyílt ezoterizálás is.

A Horthy korszakban találnak először egymásra a különböző dél-libabos eredet hívek és létrejön az a szinkretizmus, ami turanizmus néven ismert. Úgy oldják fel az ellentmondásokat, hogy a sumeroknak nem csak a magyarok a leszármazottai, hanem sok más „turáni” nép is. Így a japánok, szkíták, hunok, avarok, törökök stb. Érdekes módon a finnugor népeket ekkor még nem ebrudalják ki ebből a körből. Ők is turáni testvéreink. A szocializmusban válik a finn-ugor rokonság gyűlöltté. Ti. azért, hogy a szocializmusban a finn-ugor rokonságot erőltetik, állítják a turanisták, a magyarságot akarják identitásától megfosztani.²⁸

Végül is az egymással legellentétebb nézetek állnak össze a komplementaritás egyetértésében. A hivatalos tudomány által el nem ismertség, azaz újfent a marginalitás jelenti azt a legfőbb erőt, ami ezeket összehozza a radikális nacionalizmus mellett. Így magyar népekről beszélnek. (Az asszíroktól kezdve, a zimbabwei ősi civilizáción, és a maorikon át mindenki magyar.) Voltaképpen ennek a szubkultúrának a magyarságtudata a következőképpen fogalmazható meg röviden: minden magyar eredetű, ami ősi, amit a hivatalos tudomány nem ismer el, ami nem finn-ugor eredetű és főként nem zsidó.

Mind a tradicionalistákról, mind a sumeristákról elmondható, hogy ők nem élményekre vágnak, ezért náluk csodákról nem igazán beszélhetünk. Itt a felsőbbrendűségi tudat pótolja mentálisan az élményeket, a csodát. A sumeristák: a szkíták, illetve a hunok; a tradicionalisták viszont egy felsőbb szellemi kaszt, egy ősi faj szellemi örököseinek tartják magukat. Mindkét hiedelem a törzsi vallásossághoz hasonlítható leginkább, ahol a származás, annak mítoszai, kultuszai fontosak. Voltaképpen felfogható ez egy olyan törzsnek, amely egy virtuális szellemi térben helyezkedik el.

A modern új vallási mozgalmak, irányzatok és a csoda kapcsolatának egy másik aspektusát is fontos megemlítenünk, amelynek lényege a pszichológia megnövekedett szerepével ragadható meg.²⁹ Jóllehet a tudományágak többsége számíthat arra, hogy eredményeit az ezoterikusok saját világméjükre formálják, a pszichológiában ez a folyamat fokozottabban jelentkezik. Az ezoterika (ill. általában a spiritualitás) és a pszichológia összefonódását illetően szinte jelképpértékű az a gyakorlat, amely a könyvesboltok polcain egymás mellé rendezi a klasszikus pszichológiai szakmunkákat és az ezoterikus kiadványokat. Számos pszichológus, illetve pszichológushallgató kezd el okkultizmussal, különféle ezoterikus-spirituális irányzatokkal foglalkozni.³⁰ Ugyanakkor – mintegy ennek egyfajta tükröképeként - az alapjában véve ezoterikus érdeklődésű emberek többsége pszichológiával

²⁶ Érdekes módon a sumer eredet nem magyar találmány: a XIX. századi német tudósok hasonlítják össze a sumer, az akkád, a magyar és emellett más urál-altáji, így finn-ugor eredetű nyelveket. Tehát már ez is „gezunkenes Kulturgut”.

²⁷ Plessa 1986.

²⁸ Eme szemlélet kialakításában elsősorú szerepe van a nyugati, de méginkább a dél-amerikai szélsőjobboldali magyar emigrációnak. Amit a "Szittyakürt"-be, az "Út és cél"-ba, Padányi Viktor vagy Barát Tibor műveiben olvashatunk, pontosan az a szemlélet került át a rendszerváltás után az olyan szélsőjobb újságokba, mint a Magyar Fórum, Hunnia, vagy a Demokrata.

²⁹ Lasch 1996: 30. Könyvében az amerikai társadalomban lezajlott pszichológiai fordulatról ír. Ám szerinte a terápia „antivallás”, ugyanis „a modern társadalomnak nincs jövője, és egyetlen gondolatot sem veszteget olyasmire, ami túlmege pillanatnyi szükségletein.” Abban igaza van, hogy a korunkban megjelenő pszichologizálásban a hagyományos vallási célok szerepe háttérbe szorul (legalábbis ezekben a nem keresztény új vallási mozgalmakban) ám ugyanakkor újfajta vallási célok jelennek meg: az ember saját jól-létének megvalósítása ölt vallásos jelleget.

³⁰ Magyarországon a legnevesebbek: Popper Péter valamint Pressing Lajos.

is foglalatostkodik, mi több, sok fiatal éppen hogy spirituális érdeklődésének hatására felvételizik pszichológia szakra.³¹

Említettem már Jung szerepét ebben a változásban, de nem ő az egyetlen. Érdekes még szót ejteni Erich Fromm-ról, aki egy japán zen szakértővel, D. T. Suzukival írt közös könyvet a zenről és a pszichoanalízisről, amelyben nem csupán összehasonlították a két módszert, vagy ebből a szempontból inkább mondhatjuk: eszmerendszert, hanem megkísérelték azokat mind fogalmi, mind pedig tartalmi téren is összehangolni.³²

Az eszmék korszerűségének, illetve modern jellegének kérdése természetesen elválaszthatatlan a XX századi társadalmi-kulturális változásoktól, mozgalmaktól, elsősorban is a hippikor hatásától. A hippikor gyermekeinek köszönhető, hogy ezek a tanok (vagy legalábbis ami belőlük Nyugatra átjött) egy pszichologizáló fordulattal a modern spiritualitás és újjavallásosság fundamantumaivá lettek.³³

A II. világháborút követő időszakban a különféle új ezoterikus irányzatok, vallások elterjedése, felvirágzása két eltérő utat követett Európában és Amerikában, mutat rá Melton.³⁴ A különféle „új” (elsősorban keleti) vallások fokozatos térhódítása Európában szinte azonnal elindult/folytatódott, mihelyt a háború után a kedélyek lecsillapodtak. Megkezdődött Ázsiából a bevándorlás, valamint a vállalkozó szellemű európai utazók is újból útnak indultak Indiába, Kínába és a többi távol-keleti országba. A polgári szalonokból indult mágikus, okkult-vallási irányzatok a mesmerista mágikus (rózsakeresztes, spiritiszta, új-templárius) rendek, a teozófia és az antropozófia folytatták virágzásukat, miközben fokozatosan mind több keleti elemmel bővültek tanai.

Amerikában viszont az 1924-es ázsiaiakat kirekesztő törvény (Asian Exclusion Act) megakadályozta az ázsiai országokból származók bevándorlását az országba. A törvény egészen 1965-ig érvényben volt, amikor Kennedy és Johnson elnökök szövetségeseket keresve a vietnami háborúhoz, eltörölték azt. A határok megnyílásával százezer számra áramlottak be Ázsiából a bevándorlók, köztük a számtalan vallási misszionáriussal, guruval, jógival, mesterrel. Ez az időszak éppen egybeesett a háború után született „baby boom” nemzedék nagykorúvá válásával. A népesség hirtelen megugrása gondot okozott először az iskoláztatásban, majd a munkavállalásban is, ti. nem volt elegendő munkalehetőség. Egy új szubkultúra alakult ki a városokban, a csövesek (street-people) kultúrája. Ezek a társadalom perifériájára szorult emberek azonban nagyon hamar egy sajátos idealizált életstílus, a szabadság szimbolikus figuráivá váltak, s főként nyaranta számos egyetemista csatlakozott hozzájuk. A Keletről érkezett vallási tanítók elsőként ezeket az utcán élő generációkat célozták meg. Majd a hozzájuk a nyári vakáció idején csatlakozó hippik révén pillanatok alatt egész Amerikában szétterjedt mozgalmakat hoztak létre. A hatvanas évek generációja a politikai tiltakozások és a kulturális újítások, kísérletezések lázában égett. Tiltakoztak a vietnami háború, a környezetszennyezés és a szegénység ellen, tüntettek a nők és az állatok jogaiért.³⁵ Különféle drogokkal kísérleteztek „alternatív tudatállapotok” létrehozására,

³¹ Érdekes vagy sajnálatos módon a pszichológusok nem reflektáltak ezekre a változásokra. Csupán elvéve bukkan fel egy-egy olyan cikk, amelyben a kérdés egyáltalán említésre kerül. Lásd pl. Anthony – Doucas – Robbins – Curtis 1997. Azok az ígéretes című tanulmányok, mint pl. Lillinstone és Shepherd munkája: „New Religious Movements and mental health” (2001), is megmaradnak azoknak a hagyományos témáknak a tárgyalásánál, hogy mentálisan mennyire egészségesek az új vallási mozgalmakhoz csatlakozók, illetve, hogy milyen lehetséges hatásokkal jár az, ha valaki ezekhez a mozgalmakhoz csatlakozik. A témáról lásd még: Mund 2001, valamint Farkas – Mund 2002.

³² Fromm 1989.

³³ A pszichológia és az új vallási mozgalmak kapcsolatáról lásd pl.: Wuthnow 1998; Anthony 1978; Schur 1976; Johnson 1981.

³⁴ Melton 2001: 213-215.

³⁵ Vö. pl. Gitlin 1987.

liberalizálták a szexuális erkölcsöket, alternatív életkörülményeket alakítottak ki (pl. kommunákat), és új típusú zenéket hallgattak. Mondhatni, egész megjelenésükben, ruházódásukban, hajviseletükben a hagyományos polgári értékrend (a bibliai vallás és a haszonelvű individualizmus) elleni tiltakozásukat fejezték ki.³⁶ Az új vallási mozgalmak iránti érdeklődés fokozódását a hatvanas években, Észak-Amerikában számos kutató ezzel az általános érték-válsággal magyarázza.³⁷

Ez az „átpszichologizált” vallásosság tér azután vissza Európába, és reformálja meg az itteni ezoterizmust, ill. új-okkultizmust. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a pszichologizálás nem a hippikor szülte. A háború előtti, régi vágású, „polgárisalon-ezoterizmusban” ez az elem már eléggé kifejlett formában jelen volt - főként a keleti tanok nyugati interpretációjában. Persze még nem annyira a mélylélektanra alapozva, noha ez is adva lett volna, hiszen a pszichoanalízis egyes képviselői már a tízes években elkezdtek érdeklődni az okkultizmus iránt.³⁸ Ezek a korai szerzők sokkal inkább az akkori kísérleti pszichológia olyan népszerű, igen divatos irányzataihoz próbálták idomítani a misztikus Kelet mágikus titkait, a csodás jelenségeket és egyebeket, mint amilyen pl. a hipnózis volt akkoriban. (Ennek a felfogásnak az egyik legtipikusabb terméke Canon népszerű könyve, a „Kelet mágusai”, amelyben a szerző a lámák és fakírok csodás képességeit a hipnózissal magyarázza.³⁹) A „virággyermek nemzedékének” kultúrája inkább csak felerősítette, vagy pontosabban: kizárólagossá tette ezt a már korábban is jelenlévő elemet.

A pszichologizálás két szinten is megjelent. Részint megváltoztak a fogalmak, a vallási terminusok, átalakult a nyelvezet, megjelentek a modern lélektanból (főként a csoportlélektanból és mélylélektanból) vett kifejezések, s velük együtt bizonyos módszertani elemek és formák is. Majd minden valamire való ezoterikus írás hemzseg az olyan kifejezésektől, mint: „tudat”, „tudatállapot”, vagy „energia”, amely utóbbinak ezoterikus használatáról egy külön tanulmányt lehetne írni. Jó példája ennek a tudományoskodó nyelvezetnek az az idézet, amely a Párizsban élő japán zen mestertől, Taiszen Desimarutól származik:

„A bölcsesség nem csupán az előagyon múlik. Az igazi bölcsesség megjelenésére a thalamusra és a hypothalamusra is szükség van. Amikor egyaránt erősek, akkor hatalmas bölcsességgel rendelkezel.(...) De a hypothalamuson keresztül a dolgok bevésődnek az agyba. Lényegük megmarad a tudatalattiban, és zazen alatt újra éled. Nem a szexuális képzetekről és kellemes gondolatokról van szó, hanem azokról a dolgokról, amelyek mély benyomást tettek a testre; ezek élednek újra zazen alatt.

Nekem a szútrák, mesterem szavai és a fontos dolgok nem a memóriámban hagytak nyomot, hanem tudatalattimon keresztül a thalamusomban.”⁴⁰

A modern ezotéria irányzatai tehát nagyon gyakran vesznek át tudományos kifejezéseket, ám ezeket - miként a fenti példa is mutatta - nem eredeti jelentésükben használják, hanem ősi tartalmak átnevezésére. Így például előszeretettel kölcsönzik a fizikától az „energia” szót, ám valójában nem abban az értelemben használják, ahogyan a fizika, hanem

³⁶ Vö. Bellah 1976.

³⁷ Lásd pl. Dawson 1998; Cox 1977; Tipton 1982; Wallis 1984; Kent 1987, 1988; Wuthnow 1988; Roof 1993;

³⁸ A bécsi pszichoanalitikusok egyik neves képviselője, Herbert Silberer például már Jung előtt foglalkozott hermetikával, alkímiával, illetve általában az okkultizmussal. (Silberer 1917.) Lásd még Oppenheim 1985. Magyarországon a Fraud-tanítvány Ferenczi Sándor tulajdonított különösen nagy jelentőséget a spiritiszta médiumok pszichikai vizsgálatának, akinek okkult érdeklődése a pszichoanalitikus mozgalmon belül közismert volt, s aki igyekezett Fraudot is megfertőzni az okkult jelenségekben való hittel. Erről lásd Ferenczi 1999; Mészáros – Hidas 1991; Harmat 1986; Tarjányi 2000.

³⁹ Canon 1943.

⁴⁰ Desimaru 1995: 81-2.

olyan hagyományos vallási tartalmakat jelölnek vele, mint az erő vagy szellem. Vegyünk egyéb példákat is: a scientológia már nevében is magában hordja a tudományoskodást. Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy a lélekre nem azt mondja hogy „lélek”, netalán „szellem”, hanem azt, hogy Thetán. Sőt, még gyakorlataiban, külsőségeit tekintve is úgy működik, mintha nem is egy vallásról (vagy akár tágabb értelemben vett spirituális irányzatról) lenne szó, hanem valódi tudományról, illetőleg tudományos módszerről, pontosabban a pszichoanalízisnek egy - persze némileg „átspiritualizált” - válfajáról. Már magának a scientológiának a középpontjában is egy ilyen fogalom áll: ez az „auditálás”. Az „auditálás” gyakorlata során egy *Auditor*-nak nevezett lelkész segít a hívőnek úgymond „megtalálni a múltjában - beleértve előző életeit is - a fájdalmat tartalmazó területeket és megszabadulni ezek káros hatásaitól.”⁴¹ Az „auditálást” egy „elektro-pszichométernek” nevezett speciális műszer használata teszi lehetővé. Az „auditálás” bizalmas ülések keretében folyik, melyek során a hívőt - pontosan úgy, mint a rendelésen a páciens - egy díványra fektetik, ahol is az „auditor” kérdegeti őt.

A (pszichológiai) átalakulás mélyebb szintje ugyanakkor már magát a vallási lényegét is érintette, azaz nem csupán a nyelvezet és a metodika, hanem magának a vallásnak a *célja* is megváltozott. Az olyan ideák, mint „megszabadulás”, „megvilágosodás”, vagy éppen a „Nirvána elérése” helyett egyre inkább olyan ideák kerültek előtérbe - szorítván ki vagy értelmezvén át az előbbieket - mint amilyenek az „önmegvalósítás”, az „önfelszabadítás”, avagy a „lelki harmónia elérése”. A törekvők már nem valamiféle végső megváltást keresnek, hanem evilági sikert, boldogulást, illetőleg gyógyulást testi-lelki bajaikból. De még az elmélyültebbek (vagy ha úgy tetszik „vallásosabbak”) is legfeljebb egy jobb újjászületést remélnek, ahol még inkább kiteljesíthetik saját énjüket. Sőt, kifejezetten divatba jön - mi sem áll távolabb az eredeti keleti vallásoktól - a halált követő „új életek”, jövőbeli újjászületések kultusza, ami végtére nem más, mint az afeletti öröm megnyilvánulása, hogy egyáltalán *létezik* előző és következő élet, mint olyan.⁴² Ráadásul az „előző élettekkel” való foglalatosság is rövid idő alatt egyfajta miszticizált önismeretű, spirituális töltetű populáris pszichoanalízissé lesz. Számos beszámoló szól arról, hogy az „előző életre” történő visszaemlékezések „mélyebb önismeretet adnak”, hogy gyógyítják a pszichét, hogy elűzik a depressziót, hogy értelmet adnak az életnek, és nem utolsósorban feloldják a halálfélelem adta görcsöt, mivel egy „előző élet” megtapasztalása a halhatatlanság reményét csillantja meg. Azaz a reinkarnáció hite és átélése itt a mentálhigiéné egyik (igen fontos) megjelenési

⁴¹ Lugosi 1998: 223. A scientológiáról még: Straus 1986., Barker 1992., Wilson 1990. Vö.: Hubbard alpművét a dianetikáról. (Hubbard 1990.) A könyv már alcímében is a szisztéma „pszichológiai tudomány” (és egyáltalán nem vallás!) mivoltát hangsúlyozza, amikor is a dianetikát úgy határozza meg, mint a „lelki és szellemi egészség modern tudományát”. Egy másik könyvének címe: „Önelemzés”. Praktikus önfelkészítő kézikönyv. A könyv - amelyben a dianetika immár „szellemi gyógyító technológia”-ként van meghatározva - nagy részét pszichológiai jellegű tesztek alkotják. (Hubbard 1992.) Veér András írt kritikus hangvételű könyveket a scientológusokról (Veér 1999; 2000.) Ebben az összefüggésben e munkák azért is érdekesek, mert azok egy pszichiáter ellenérzéseinek a kifejeződései.

⁴² Ez utóbbi felfogás különösen groteszk voltát mutatja, hogy a keleti vallások elsődleges és alapvető célja éppen hogy az újjászületéseknek - mint az ontológiai értelemben vett szenvedés legfőbb okának, forrásának és megnyilvánulásának - a megszüntetése. Keleten a „jobb újjászületés” reménye a vallási elképzelések alját jelentették, ám itt is mindenkor azzal a háttérrel, hogy az illetőnek ebben az életében ugyan nem sikerült a megszabadulás (szellemi éretlensége miatt, karmikus bűnei okán, stb.), ám a leendő „jobb újjászületésben”, azaz következő életében talán lehetősége nyílik az ego teljes kioltódására, s a születések megszüntetésére. Vagyis a kedvező újjászületés iránti vágy nem jelentett mást, mint a „végső megszabadulást”, a nirvána jövőbeli reményét. Ez is rávilágít a nyugati és a keleti ember gondolkodása közötti alapvető különbségre: A nyugati megmaradt halálféltőnek.

formája.⁴³ Ez az elképzelés, inspirációt nyerve a pszichoanalízistól, pedig olyan obskurus új „tudományok” megjelenését is magával hozta, mint a reinkarnációs terápia.⁴⁴

Ugyancsak jó példája a vallási élmény „vallástól mentes” (legalábbis a szó hagyományos értelmében) elérésére a Csíkszentmihályi Mihály nevéhez fűződő „divatpszichológiai” irányzat, amely az „áramlat” (Flow) megtapasztalására, illetve az ezzel összefüggő boldogságélményre alapoz: *„Az Én-tudat elvesztése Én-transzcendenciához vezet, ahhoz az érzéshez, hogy lényünk határai az eddiginél kijebb tolódtak. Ez az érzés nem a képzelet játéka, hanem azon az adott tapasztalaton alapul, hogy közeli kapcsolatba kerültünk valami Mással, méghozzá olyan közelibe, hogy egy időre eggyé válunk egyébként önmagunktól eltérő, idegen dolgokkal”*⁴⁵

Végezetül még egy jelenségre felhívnám a figyelmet, amely önmagában is szimbolizálja, illetve meg világítja az elhangzottakat: Eddigi tapasztalataim szerint a vallástalan, ateista emberek jobban elfogadják Jézus csodáit valósnak, amennyiben Jézus jögi volt, mint Jézus hagyományos zsidó-keresztény messiási-megváltói felfogását.⁴⁶ Ha ugyanis Jézus egy keleti guru volt, akkor az általa véghezvitt csodák is „racionális” magyarázatot nyernek. E csodák azonnal „érthetővé” válnak akkor, amikor megtudjuk, hogy Jézus más tudatállapotba került, vagy energiát használt a gyógyításhoz. Voltaképpen így a „csoda” megszűnik csoda lenni, mivel a mi kultúránk beszédmódjába illeszkedett, miáltal racionalizálódott is, ezáltal vált érthetőbbé és elfogadhatóbbá. A krisztusi személy és életút (illetve sok esetben általában a Bibliai tanok) egyes nyugati ezoterikus újraértelmezői ezért előszeretettel láttatják Krisztust keleti mesternek, gurunak, jöginak, mivel éppen ezáltal próbálják emberré változtatni, méghozzá olyasvalakivé, akinek cselekedetei megmagyarázhatóak és elhithetőek. Hiszen ha Jézus csak egy ember volt, aki kigyakorolta a jöga technikáit, s ezáltal vált képessé a „csodák” véghezvitelére, akkor azok a tettek természetesen nem természetfeletti, megmagyarázhatatlan jelenségek, hanem olyan történések, amelyeknek működése „tudományosan” is megmagyarázható. *A „csoda” fogalma idegen, sőt már-már elfogadhatatlan a modern ezoterika számára, mert avítt fogalom, s mert a tudománytalanság - s azon keresztül az illegitimitás - kifejezője.*

Az okkultizmusnak, illetve az ezotériának azok az irányzatai, amelyekről a fentiekben szó volt, voltaképpen a mágikus-okkult és a tudományos szemlélet régi egységét őrzik. Bizonyos szempontból híveik régi vágású, mondhatni klasszikus materialisták, akik nem hisznek lelkekben, halott ősökben vagy istenekben, hanem idegen űrhajósokban, ufókban, magasabbrendű technikai civilizáció(k)ban. Másrészt viszont, hitük és látásmódjuk rejtett szemantikáját tekintve kétségtelenül okkultisták, hiszen a titkot kutatják, a csodát keresik, sőt: próbálják eszközeikkel megvalósítani. Ebből a szempontból az „önmegvalósítás”, a mindenféle „tiltott találmányok”, vagy éppen Tesla újrafelfedezése az ezoterikusok részéről kulturális kövülete annak, ami a tudomány is volt egykoron: a mágia egy fajtája.

⁴³ Ilyen jellemző munkák pl. a New Age-es természetgyógyászat jelenlegi apostolainak, Throwald Dethlefsennek vagy Rüdiger Dahlkének a könyvei. De szinte valamennyi reinkarnációról szóló újokkultista könyvben kiemelt szerep jut a mentálhigiénének. Erről lásd pl.: Wallis 1976.

⁴⁴ Lásd pl.: Hall 1999.

⁴⁵ Csíkszentmihályi 1997: 103.

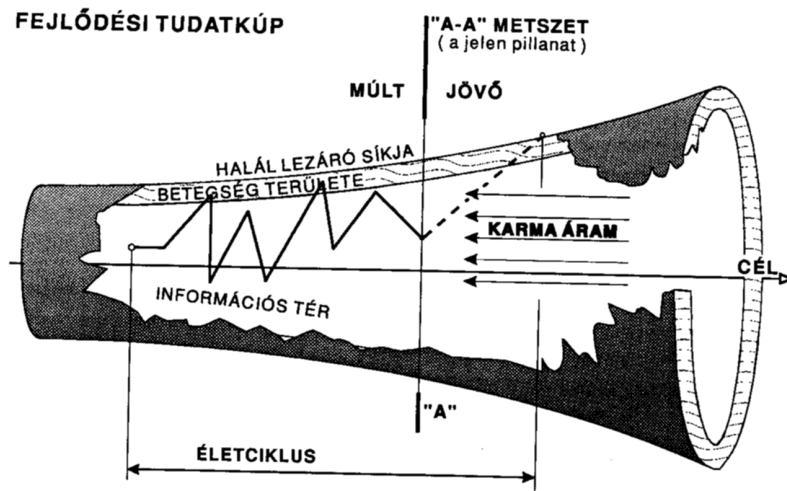
⁴⁶ Jézus „indiai” mivolta mellett érvel pl. Kersten 1992; Wolff 1997.

Bibliográfia:

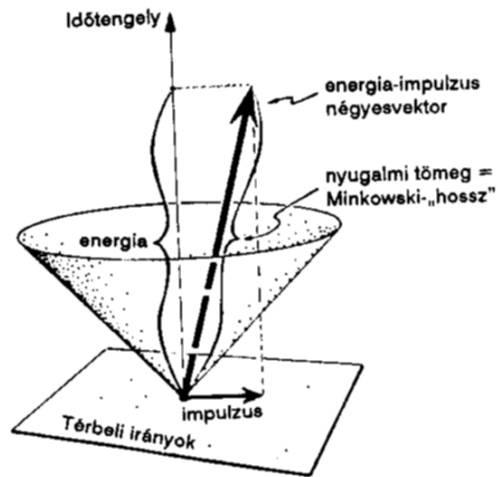
- Anthony, Dick - Robbins, Thomas - Doucas, Madeline - Curtis, Thomas (1977): Patients and Pilgrims: Changing Attitudes Toward The Psychotherapy of Converts to Eastern Mysticism. In: American behavioral Scientist, 20(6), July/August. Illetve ugyanez: (1978): In: Conversion Careers: In and Out of the New Religions. J. T. Richardson szerk., (43-64.) Beverly Hills, CA:Sage.
- Barker, Eileen (1992): New Religious Movement. A Practical Introduction. London, HMSO.
- Cambell, Bruce F. (1980): Ancient Wisdom Revived: A History of the Theosophical Movement. Berkley, University of California Press.
- Bellah, Robert (1976): New Religious Consciousness and the Crisis of Modernity. In: c. Glock – R. Bellah (eds.): The New Religious Consciousness. Berkley, California, University of California Press.
- Campbell, Colin (1982): The New Religious Movement, the New Spirituality and Post-Industrial Society. In: New religious Movements: A Perspective for Understanding Society. E. Barker szerk. (232-242.) New York, Edwin Mellen.
- Capra, Fritjof (1990) A fizika taója. A modern fizika és a keleti miszticizmus közötti párhuzam feltárása. Budapest, Tercium Kiadó.
- Charon, W. (1990): Atlantiszi mágia. Média.
- Connor, Steven (2000): Weird Science. Remembering the 90s conference, Birkbeck College, 8 September, 2000.
- Cox, Harvey (1977): Turning East: The Promise and Peril of the New Orientalism. New York, Simon and Schuster.
- Crowley, Vivianne (1998): A jungi szellemiség. Budapest, Bioenergetic.
- Csikszentmihályi Mihály (1997): Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Dawson, Lorne L. (1998): Comprehending Cults. The Sociology of New Religious Movements. Toronto, Oxford, New York, Oxford University Press.
- Desimaru, Taiszen (1995): Az út gyakorlása. Budapest, Farkas Lőrinc Imre Kiadó.
- Egely György (2000): Tiltott találmányok. Budapest, Egely Kft. Kiadása.
- Evans, Christopher (1974): Cults of Unreason. New York, Farrar, Straus and Giroux.
- Farkas Attila Márton (1998): Buddhizmus Magyarországon avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 50.
- (2001): Ezoterikusok Haynau Baráti Köre. Élet és Irodalom. XLV. Évfolyam, 30. szám:15-17.
- Farkas Attila Márton – Mund Katalin: Az egészség és tisztaság mint új vallási cél. Liget, 2001/7: 3-20.
- Feldmár András (1997): A tudatállapotok szivárványa. Debrecen, Gigant BT.
- Ferenczi Sándor (1999) Spiritizmus = A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897-1908, s. a. r. Mészáros Judit, Budapest.
- Fincher, Susanne F. (1998): Mandalakészítés. Intuíció, önkifejezés, gyógyulás. Budapest, Édesvíz Kiadó.
- Gál Péter (1994): A New Age - keresztény szemmel. (Harmadik, javított kiadás) Budapest, Szegletkő.
- Gitlin, Todd (1987): The Sixties: Years of Hope, Days of Rage. New York, Bantam.
- Hall, Judy (1999): Reinkarnációs terápia. Budapest, Bioenergetic.
- Hargitai Károly - Egely György (1994): Kifordul a tér. Budapest, Kornétás Kiadó.
- Harmat Pál (1986): Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története 1908-1983. Bern
- Hubbard, L. Ron (1990): Dianetika: A lelki és szellemi egészség modern tudománya. A dianetikai eljárás kézikönyve. Budapest, Interbright.
- (1992): Önelemzés. Pőraktikus önfeljesztő kézikönyv. (Ford. Fülöp Márta, Kárpáti Péter) Budapest, Minerva Kiadó.
- Johnson, Benton (1981): A Sociological Perspective on New Religions. In: In God We Trust: New Patterns of Religious Pluralism in America. T. Robbins, D. Anthony szerk., (51-66.) New Brunswick, NJ: Transaction Press.
- Jung, Carl Gustav (1987): Emlékek, álmok, gondolatok. (ford. Kovács Vera) Budapest, Európa.
- Jung, Carl Gustav (1999): Mandala: képek a tudattalanból. Budapest, Édesvíz Kiadó.
- Kaczvinszky József (1943): Kelet világossága. Írás Kiadó.
- Kamarás István (1998): Krisnások Magyarországon. Budapest, Iskolakultúra.
- Kent, Stephen (1988): Slogan chanters to Mantra Chanters: A Mertonian deviance Analysis of conversion to Religiously Ideological Organizations in the Early 1970s. Sociological Analysis 49(2). (104-18.)
- (1996): Scientology's Relationship with Eastern Religious Traditions. Journal of Contemporary Religion. 11(1). (21-36.)
- Kersten, Holger (1992): Jézus Indiában élt a keresztre feszítés előtt és után. Budapest, Bibliográf.
- Komoróczy Géza (1995): A tudományos világnézet csapdájában. A babiloni csillagtudomány. In: Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Budapest, Ozirisz. 9-47.

- László András (1995): Tradicionalitás és létszemlélet. Kötet Kiadó.
- Lasch, Christopher (1996): Az önimádat társadalma. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Lilliston, Lawrence – Sheperd, Gary (2001): New Religious Movements and mental health. In: Bryan Wilson – Jamie Cresswell (ed.): New Religious Movements: Challenge and response. London, New York, Routledge. (123-139.)
- Lugosi Ágnes - Lugosi Győző (szerk.) (1998): Szekták. Új vallási jelenségek. Budapest, Pannonica Kiadó.
- Melton, J. Gordon (1987): How New is New? The Flowering of the "New" Religious Consciousness since 1965. In: The Future of New Religious Movements. D. G. Bromley - P. H. Hammond szerk., (59-79.) Macon, GA: Mercer University Press.
- (1990): New Age Encyclopedia. Detroit, Gale Research Inc.
- (1993): Another Look at New Religious. ANNALS, AAPS, 1993. May.
- (2001): Anti-cultists in the United States. In: Bryan Wilson – Jamie Cresswell (ed.): New Religious Movements: Challenge and response. London, New York, Routledge. (213-233.)
- Mészáros Judit – Hidas György (1991): A pályakezdő Ferenczi. Thalassa 1991, 1. sz.
- Miller, Elliot (1993): A crash course on the New Age Movement. Describing and Evaluating a Growing Social Force. Michigan, Baker Book House.
- Mills, Joy (1987): 100 Years of Theosophy. Wheaton, IL.: Theosophical Publishing House.
- Mund Katalin (2001): Kelet Istenei Nyugaton. Ethnographia (megjelenés alatt).
- Oppenheim, Janet (1985): The Other World. Spiritualism and Psychical Research in England, 1950-1914. Cambridge University Press.
- Penrose, Roger (1993): A császár új elméje. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Plessa Elek: A fajokat a földre hozó úr-ősök (messiások). New York.
- Prabhupáda, A. C: Bhaktivedanta Swami (é.n.): A tökéletes jóga. Az isteni szeretet jógája. Egy világhírű jógamester feltárja a jóga igaz titkait. The Bhaktivedanta Book Trust.
- Pusztay János (1977): Az "ugor-török háború" után. Budapest, Magvető Kiadó.
- Romano Rácz Sándor (1994): Kárpáti cigány-magyar; magyar-kárpáti cigány szótár és nyelvtan. Budapest, Balassi Kiadó.
- Roof, Wade Clark (1993): A Generation of Seekers: The Spiritual Journeys of the Baby Boom Generation. San Francisco: Harper-Collins.
- Rosen, David (1997): Jung és a Tao. Az integritás útja. Szeged, Szukits Kiadó.
- Schur, Edwin (1976): The Awareness Trap: Self-Absorption Instead of Social Change. New York, McGraw-Hill.
- Simon László (1994): Gyémántok. A Vízöntő kor filozófiája. Magánkiadás.
- Silberer, H. (1971): Hidden Symbolism of Alchemy and the Occult Arts. New York, Dover Publications.
- Straus, Roger B. (1986): Scientology "Ethics": Deviance, Identity and Social Control in Cult-Like Social World. In: Symbolic Interaction, 9 (1): 67-82.
- Székely László (1997): Az emberarcú kozmosz. Az antropikus kozmológiai elv. Budapest, Áron Kiadó.
- Szuhay Péter (1995) Cigány kultúra. A magyarországi cigány etnikai csoportok kulturális integrációjáról és a nemzeti kultúra megalkotásáról. BUKSZ, 1995 Ősz. (329-341.)
- Tipton, Steven M. (1982): Getting Saved from the Sixties. Berkeley, California, University of California Press.
- Tarjányi Eszter (2002): A szellem örvényében. A magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai. Budapest, Universitas Könyvkiadó.
- Tucci, Giuseppe (1961): The Theory and Practice of the Mandala. London.
- Wallis, Roy (1984): Elementary Forms of the New Religious Life. London, Rotledge and Kegan Paul.
- Wilson, Bryan, R. (1990): The Social Dimension of Sectarianism. Sects and New Religious Movement in Contemporary Society. Oxford, Clarendon Press.
- Dr. Veér András (1999): Bolondok (Űr)hajója. Art Nouveau.
- Dr. Veér András - Dr. Erőss László (2001): A szcientológia mocsarában (dokumentumok és következtetések). Art Nouveau.
- Wolff, Hanna (1997): Az egyetemes Jézus. Jézus alakja indiai szemmel. (Ford. Nádas Orsolya) Budapest, Elpidia Kiadó.
- Wuthnow, Robert (1985): The Cultural Context of Contemporary Religious Movements. In: Cults, Culture, and the Law. T. Robbins - W. Sheperd - J. McBride szerk., (43-56.) Chico, CA: Scholar Press.
- (1988): The reconstructing of American Religion. Princeton, NJ., Princeton University Press
- (1998): After Heaven. Spirituality in America since the 1950s. University of California Press.

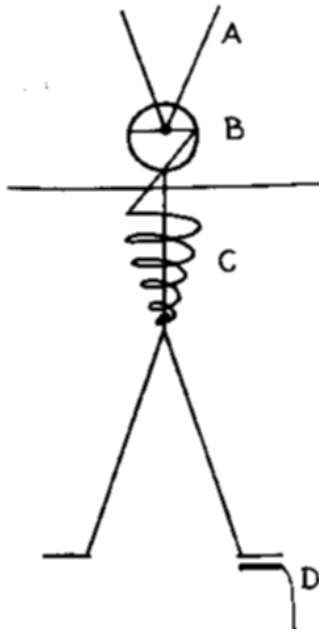
Képek:

1. Ábra
Az emberi élet, emberi gondolatvilág „fejlődési tudatkúpja”.

2. Ábra
Egy „valódi, tudományos kúp”: az energia-impulzus négyesvektor

3. Ábra

„Egyszerű telebiotikus kapcsolat adója” erőátvitel céljából
(A= antenna, B= kontaktus, itt leadó, C= rezgőtekercecsek, D= földvezetékek)